

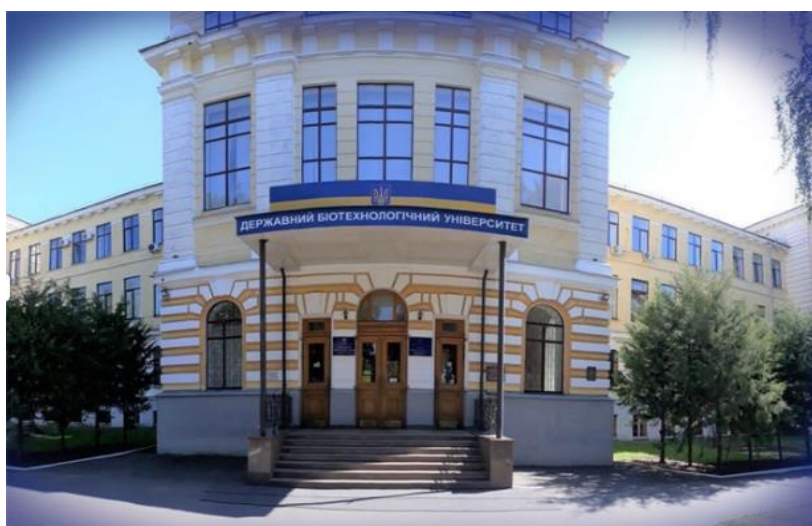
Міністерство освіти і науки України

ДЕРЖАНИЙ БІОТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет менеджменту, адміністрування та права

Кафедра державно-правових дисциплін та міжнародного права

ОСНОВИ РИМСЬКОГО ПРАВА ТА ЛАТИНСЬКА ТЕРМІНОЛОГІЯ

Методичні рекомендації та завдання
до самостійної роботистудентів
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
денної (заочної) форми навчання
спеціальності 081 «Право»

Харків – 2022 р.

Міністерство освіти і науки України
Державний біотехнологічний університет
Факультет менеджменту, адміністрування та права
Кафедра державно-правових дисциплін
та міжнародного права

ОСНОВИ РИМСЬКОГО ПРАВА ТА ЛАТИНСЬКА ТЕРМІНОЛОГІЯ

Методичні рекомендації та завдання
до самостійної роботи студентів
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
денної (заочної) форми навчання
спеціальності 081 «Право»

Затверджено на засіданні навчально-методичної
комісії факультету менеджменту,
адміністрування та права
Протокол № 4
від 26.04.2022р.)

Харків – 2022 р.

Схвалено
на засіданні кафедри державно-правових дисциплін
та міжнародного права (Протокол № 7 від 19.04.2022р.)

Рецензенти:

Желєзнов О.Є. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ

Лісничка О.М. – кандидат юридичних наук, старший слідчий Державного бюро розслідувань

Основи римського права та латинська термінологія: Методичні рекомендації та завдання до самостійної роботи студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти денної (заочної) форми навчання спеціальності 081 «Право» / Укладачі: Г.С. Іванова. Харків: ДБТУ, 2022. – 28 с.

Методичні рекомендації призначені для надання допомоги студентам у засвоєнні основних тем навчальної дисципліни «Основи римського права та латинська термінологія» з урахуванням сучасних досягнень науки, а також специфіки викладання дисципліни для студентів вищих навчальних закладів.

Видання призначене для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти денної та заочної форми навчання спеціальності 081 «Право».

Відповідальний за випуск: д.ю.н. Іванова Г.С.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ.....	7
МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО НАПИСАННЯ РЕФЕРАТІВ.....	7
СИСТЕМА ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ.....	9
МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ТА ЗАВДАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ.....	11
Змістовий модуль 1. Загальні положення про Римське приватне (цивільне) право. учасники цивільних відносин та захист цивільних прав (позови).....	11
Тема 1. Загальні положення – поняття, предмет, система, принципи, джерела римського права.....	11
Тема 2. Особи – учасники цивільних відносин	14
Тема 3. Поняття та особливості римського цивільного процесу.....	16
Змістовий модуль 2. Речове та зобов’язальне право. Сімейне та спадкове право.....	18
Тема 4. Речове право.....	18
Тема 5. Зобов’язальне право	22
Тема 6. Сімейні правовідносини.....	24
Тема 7. Спадкове право.....	26

ВСТУП

Вплив Римського права на законодавство багатьох західноєвропейських країн, що мав місце прямим запозиченням або через сприйняття принципів даного права, пояснюється його загальнолюдським характером. Остання кодифікація цивільного законодавства України, що проходила в умовах відмови від адміністративно-командного характеру регулювання майнових відносин, відновила розвиток приватноправових інститутів і підходів, тобто відбулася на класичних римсько-правових засадах.

Римське приватне право характеризується чіткістю визначень і високою юридичною технікою, а тому в підготовці висококваліфікованих юристів не можна обійтися без його вивчення. Знайомство з основними постулатами римського права і його системою допоможе сформуванню у сучасного фахівця з правознавства юридичне мислення, створить передумови для наукового аналізу життєвих ситуацій, для пошуку юридично обґрунтованих шляхів і способів вирішення тих чи інших казусів.

Предметом навчальної дисципліни «Основи римського права та латинська термінологія» є питання правової культури Стародавнього Риму, основні інститути римського приватного права.

Мета навчальної дисципліни «Основи римського права та латинська термінологія» полягає в ознайомленні студентів з правовою культурою Стародавнього Риму, з основними інститутами римського приватного права, а також показати вплив римського приватного права на розвиток сучасної світової цивілістики та цивільного права України зокрема.

Основні завдання дисципліни «Основи римського права та латинська термінологія»:

- практичне оволодіння термінологією навчальної дисципліни;
- засвоєння основних інститутів та норм римського приватного права,
- вивчення системи римського приватного права,
- визначення правового статусу суб'єктів приватного права,
- вивчення підстав та умов виникнення, зміни та припинення приватних правовідносин,
- ознайомлення з порядком вирішення спорів,
- ознайомлення з специфічними способами захисту цивільних прав,
- дослідження основних положень речового, зобов'язального, сімейного та спадкового права.

Вивчення курсу «Основи римського права та латинська термінологія» передбачає, що в результаті кожний студент повинен:

- знати: поняття та предмет римського права; рецепцію римського приватного права у Європі та усьому світі; загальні поняття цивільного, процесуального, речового, зобов'язального, сімейного, спадкового права; головні джерела римського права; процес виникнення, становлення та розвитку головних інститутів римського приватного права; основні принципи римського права; вплив римського приватного права на розвиток сучасного цивільного права.

- вміти: відмежувати цивільні майнові відносини від інших майнових відносин; розуміти рецепцію норм римського права; тлумачити норми пам'яток римського права; порівнювати норми римського права з правовими нормами сучасного приватного права України, розв'язувати ситуативні юридичні казуси.

Навчальна дисципліна «Основи римського права та латинська термінологія» пов'язана з рядом інших дисциплін, які вивчатимуть студенти протягом всього періоду навчання. Це такі юридичні дисципліни як: теорія держави та права, цивільне, господарське право, цивільний та господарський процес та інші. Вивчення дисципліни «Основи римського права та латинська термінологія» сприяє усвідомленню майбутніми фахівцями значення норм права, що є обов'язковим для виконання професійних завдань, пов'язаних з діяльністю у сфері відносин, які врегульовані приватним правом.

+

+

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Самостійна робота є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом студентами у час, вільний від аудиторних навчальних занять.

Самостійна робота складається з опрацювання конспекту лекцій, підготовки до семінарських та практичних занять, самостійного освоєння навчального матеріалу по окремим темам, ознайомлення з нормативними актами та рекомендованою літературою.

Самостійна робота забезпечується системою навчально-методичних засобів, передбачених для вивчення навчальної дисципліни: підручник, навчальні та навчально-методичні посібники та матеріали, конспект лекцій викладача, методичними рекомендаціями тощо. Самостійна робота над засвоєнням навчального матеріалу може виконуватися у бібліотеці, навчальних кабінетах, а також і в домашніх умовах.

Зміст самостійної роботи з навчальної дисципліни «Основи римського права та латинська термінологія» визначається у навчально-методичних матеріалах до практичних занять, а також завданнями та вказівками викладача, що проводить заняття у групі.

При оцінюванні самостійної роботи враховується повнота, точність і правильність викладу студентом матеріалу, вміння зосереджувати увагу на основних положеннях, а також використання першоджерел.

Формами самостійної роботи є: виконання домашніх завдань; доопрацювання матеріалів лекції; робота в інформаційних мережах; опрацювання додаткової літератури; підготовка і презентація рефератів.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО НАПИСАННЯ РЕФЕРАТІВ

Реферат не є дослівним переказом тексту підручника або навчального посібника, а являє собою одну з форм наукового дослідження на певну тему, творчо опрацьовану і перероблену на основі ознайомлення зі станом сучасних наукових досліджень або виклад основних положень певних видань чи їх частин.

Реферат має бути виконано самостійно. Мета написання реферату полягає у набутті студентом знань з навчальної дисципліни «Основи римського права та латинська термінологія», вміння та навичок працювати з науковою літературою самостійно аналізувати та узагальнювати матеріал, робити і формулювати власні висновки та пропозиції.

Реалізація таких цілей втілюється у життя шляхом поступового розв'язання наступних задач:

- вивчення літератури з певного питання;
- вивчення інформації, яка міститься у науковій літературі або у ресурсах Інтернету;
- збір і узагальнення матеріалу;
- складання плану реферату;
- написання реферату;

- оформлення реферату

За допомогою рефератів студент глибше вивчає найбільш складні проблеми навчальної дисципліни, вчиться правильно оформлювати роботу та доповідати про результати своєї праці.

Студент самостійно обирає тему реферату з запропонованого переліку. Допускається закріплення декількох студентів за однією і тією ж темою реферату. У такому разі на практичних заняттях один з них доповідає, а інші виступають з доповненнями чи уточненнями. Студент може у обсязі навчальної програми дисципліни сам запропонувати тему реферату, узгодивши її з викладачем.

Перш ніж починати безпосередньо збирати матеріал, потрібно скласти список літератури, у якій висвітлюється проблема, обрана у якості теми реферату. Слід приділити серйозну увагу підбору і вивченню рекомендованої літератури до дисципліни. Однак запропонований перелік не повинен обмежувати ініціативу студента. У разі необхідності використовуються інші джерела.

План реферату відображає його суть. Це схематичний вираз того, що хоче довести автор. Після ознайомлення з літературою студент складає план реферату, у якому конкретизує питання обраної теми та який включає в себе:

вступ;

основну частину (виклад змісту теми);

висновки;

список використаної літератури.

Вступ є обов'язковою частиною реферату, у якому стисло обґрунтовується актуальність, чому вибрана саме ця тема, чим зумовлений інтерес до неї, наукова і практична значимість обраної теми, формулюється мета та завдання дослідження. Подається короткий огляд літератури за темою реферату.

Основна частина реферату складається з розділів та підрозділів, у яких мають бути послідовно розглянуті усі питання плану.

Заключна частина реферату має містити висновки, у яких формулюються результати дослідження, оцінки проаналізованого матеріалу, пропозиції чи рекомендації з досліджуваної проблематики. Висновки повинні прямо відповідати поставленим у вступі задачам.

Вступ і висновки реферату разом не повинні перевищувати одну чверть його обсягу.

Після підбору і вивчення літератури, визначення плану реферату слід приступити до узагальнення та систематизації зібраного матеріалу. Виклад матеріалу повинен бути чітким, логічним та послідовним, літературно грамотним, без повторень. У рефераті необхідно висловлювати своє ставлення до обраної проблеми. Усі міркування потрібно аргументувати.

Починається робота з **титального листа**. Після титального листа, на другій сторінці реферату подається план роботи.

Кожна структурна частина роботи повинна починатися з нової сторінки та мати заголовок, який відповідає плану реферату.

Загальний обсяг реферату не повинен перебільшувати **20-25 друкованих сторінок** тексту.

Оформлення списку використаної літератури є важливою складовою написання реферату. У список включаються тільки ті джерела, які використовувались при написанні реферату або на які зроблено посилання у самій роботі. Список використаних джерел слід вказувати в порядку появи відповідних посилань. При оформленні списку літератури слід дотримуватися вимог розробленого в 2015 році Національного стандарту України [ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання»](#).

Зміст реферату студент повинен доповідати на: семінарі, кружку, науковій конференції. Попередньо підготувавши тези доповіді, студент протягом 7-10 хвилин коротко викладає основні положення своєї роботи, оскільки вільний виклад значно поліпшує сприйняття матеріалу слухачами. Після доповіді автор відповідає на питання, поставлені слухачами або ж викладачем під час перевірки реферату. Потім виступають опоненти, які заздалегідь знайомляться з текстом реферату (орієнтуються у даній проблематиці), відзначаючи сильні та слабкі сторони реферату. На основі обговорення написаного та повідомленого реферату виставляється відповідна оцінка.

СИСТЕМА ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Підсумкова оцінка знань студентів залежить від способів або підходів, що застосовуються при визначенні рівня знань студента. Вони, в свою чергу, залежать від форми навчання студента. У разі оцінювання знань студента заочної форми навчання, то воно проводиться на ґрунті усної\письмової відповіді на екзаменаційний (три питання) або заліковий білет (два питання), який студент отримує на підсумковому контролі, що знаходить своє вираження у кінцевій оцінці за п'ятибальною системою, стобальною системою, або за системою ECTS. У разі оцінки знань студентів денної форми навчання, підсумкова оцінка знаходить своє вираження у кінцевій оцінці за п'ятибальною системою, стобальною системою, та за системою ECTS, яка визначається сумою балів, набраних студентом при виконанні окремих видів робіт. Бали за проведену роботу нараховуються при оцінюванні відповідей на практичних заняттях, поточних модульних контролів, іспиту (у разі його складання).

При складанні семестрового екзамену, кількість балів, відведених на поточний контроль, складає не більше 60 за 100 бальною шкалою. При складанні заліку, кількість балів, підсумкова оцінка виставляються за результатами поточного контролю за 100 бальною шкалою.

Поточний контроль здійснюється під час проведення практичних та семінарських занять. Основна мета поточного контролю – забезпечення зворотного зв'язку між викладачами та студентами в процесі навчання, забезпечення управління навчальною мотивацією студентів. Оскільки основним завданням поточного контролю є встановлення і оцінювання рівнів розуміння і

первинного засвоєння окремих елементів змісту теми, встановлення зв'язків між ними та засвоєним змістом попередніх тем, допускається опитування студентів і під час лекційних занять. Оцінки на семінарському, практичному занятті, які виставляються студенту, заносяться до журналу обліку роботи викладача в колонку з надписом, що засвідчує дату проведення заняття. Форми і методи опитування обирає викладач. Студенти, що були відсутніми на занятті, зобов'язані відпрацювати його.

Модуль (проміжна атестація) проводиться після вивчення матеріалу певних змістових модулів, на які поділено програмний матеріал. Форма модульного контролю розробляється лектором або провідним викладачем з дисципліни у вигляді тестів, письмової контрольної, колоквиуму, тощо. Підсумкова оцінка з модуля це – сумарна оцінка, зі своїм ваговим коефіцієнтом, з усіх видів робіт, що входять до модуля. Підсумкову модульну оцінку викладач заносить до «Модульної відомості», яка надається йому старостою групи, та фіксує її у журналі обліку роботи викладача.

Семестровий контроль з навчальної дисципліни «Основи римського права та латинська термінологія» проводиться у формі семестрового заліку. При складанні заліку з курсу підведення підсумку засвоєння студентом навчального матеріалу за семестр здійснюється виключно на підставі суми балів, набраної студентом за результатами практичних занять, самостійної роботи, виконанням модульних контрольних робіт шляхом переводу її в залікову оцінку «зараховано», «не зараховано» без присутності студента.

Оцінювання проводиться за п'ятибальною шкалою.

Оцінка «відмінно» має місце, якщо студент активно працює протягом усього практичного заняття, дає повні відповіді на запитання викладача у відповідності з планом практичного заняття і показує при цьому глибоке оволодіння лекційним матеріалом, знання відповідної літератури та законодавства з питань, що виносяться на практичне заняття, здатний викласти та аргументувати власне бачення розв'язання практичного завдання з даної тематики, проявляє здібність до підбивання висновків на підставі огляду викладеного матеріалу.

Оцінка «добре» має місце при дотриманні таких вимог: студент активно працює протягом практичного заняття, питання висвітлені достатньо повно, викладення матеріалу послідовне, обґрунтоване, з посиланнями на відповідні нормативні акти, узагальнення судової практики та літературні джерела, викладення питань повинно логічно завершуватися самостійними висновками. Але, у відповіді студента допускаються окремі неточності, незначні помилки, відсутня виключна та беззаперечна аргументованість.

Оцінка «задовільно» має місце у тому разі, коли студент у цілому оволодів основним масивом питань з даної теми, проявляє основні знання лекційного та нормативного матеріалу, літератури, намагається робити висновки й розв'язувати практичні завдання. Але, студент на заняттях поводить себе пасивно, відповідає лише за вимогою викладача, питання висвітлюються неповно, у відповідях містяться серйозні помилки.

Оцінка «незадовільно» виставляється у разі, коли студент виявив повну неспроможність висвітлити питання, у випадках, коли питання висвітлені неправильно, практичні завдання вирішені невірно. Оцінка з навчальної дисципліни Римське приватне право за семестр, що виставляється у «Відомість обліку успішності», складається з урахуванням результатів поточного та підсумкового контролю і оформлюється: за національною системою, за 100-бальною шкалою та за шкалою ECTS.

100-бальна система	оцінка ECTS	оцінка за національною системою	
		Іспит	Залік
90-100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63			
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
1-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ТА ЗАВДАННЯ до практичних (семінарських) занять та самостійної роботи студентів

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1 ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО РИМСЬКЕ ПРИВАТНЕ (ЦИВІЛЬНЕ) ПРАВО. УЧАСНИКИ ЦИВІЛЬНИХ ВІДНОСИН ТА ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ (ПОЗОВИ).

Тема 1. Загальні положення – поняття, предмет, система, принципи, джерела римського права

Самостійна робота – 6 годин

Методичні рекомендації:

Вивчаючи дану тему студенти повинні зрозуміти поняття та системи римського права, яка включала цивільне право – *JUS CIVILE*, право народів – *JUS GENTIUM*, преторське право - *JUS PRAETORIUM*.

Визначення предмету вивчення „Основ римського цивільного (приватного) права” полягає у тому, що у Стародавньому Римі цивільне (приватне) право регулює правові відносини, що виникають з приводу створення, набуття, використання, передачі і відчуження різноманітного майна у відносинах між приватними особами - перегрінами, а також між самими іноземцями.

Студентам потрібно ознайомитися із поняттям та видами джерел римського права. Джерелом у розумінні змісту правових норм було рабовласницьке суспільство, яке саме в Древньому Римі досягло свого найбільшого розвитку. У розумінні способу, форм утворення римського приватного права джерелами його становлення і розвитку протягом сотень років були: а) звичаєве право; б) закони - в епоху Республіки вони приймалися народними зборами, за доби принципату стали сентатусконсульти, а в період абсолютної монархії - імператорські конституції; в) едикти магістратів, тобто вищих посадових осіб; г) діяльність юристів.

Джерелами до пізнання римського права є конкретні юридичні пам'ятки (закони, кодифікації), праці юристів, а також істориків: ораторів, письменників і драматургів. Текст Законів XII таблиць є одним із авторитетніших джерел інформації про стан раннього римського права.

Під час вивчення теми необхідно ознайомитися із такими поняттями та явищами як звичаєве право і закон, едикти магістратів, діяльність юристів, а також звернути увагу на періоди розвитку джерел римського права.

Студентам потрібно дослідити історичну роль римського цивільного права та значення його вивчення для сучасного юриста.

Важко переоцінити значення римського права в історії людства. Римське право — унікальний витвір людського генія. Його вплив на законодавство багатьох західноєвропейських країн, здійснюваний або прямим запозиченням, або через сприйняття принципів цього права, пояснюється загальнолюдським характером останнього.

Рецепція права (*лат. RECEPTIO – прийняття*) — запозичення чужоземного права, яке є більш розвинутим, ніж право країни, що позичає.

Римське право виявило найбільшу життєздатність серед усіх світових кодексів. Після падіння Римської імперії римське приватне право ще продовжувало існувати і навіть розвиватися у Візантії.

Римське приватне право було рецепційовано у Цивільний кодекс Наполеона 1804 р., в російські цивільні Укладення 1903 та 1905 рр. та в інші кодифікації нового і новітнього часу. Римське приватне право мало величезний вплив на становлення сучасних правових систем держав Європи, Північної та Південної Америки. Рецепція римського права привела до того, що в одних з цих країн римське приватне право стало чинним.

Основні категорії і поняття: система римського приватного права, джерело права, звичаєве право, едикти магістрів, едикти преторів, рецепція римського права.

Питання для самоконтролю

1. Які ви знаєте елементи римського права (jus)?
2. Що слід розуміти під рецепцією римського права, які причини цього процесу?
3. Чому саме інститути приватного права були детально розроблені в Стародавньому Римі?
4. Назвіть періоди розвитку римського права. Чим класичне римське право відрізнялось від права інших періодів?

5. Назвіть історичні системи римського права. Яким чином формувалась універсальна система римського права — “право народів”?

6. Які чотири основні види джерел знало римське право?

7. Чому Закони XII таблиць називають першою кодифікацією римського права?

8. Чому преторський едикт був найбільш гнучкою формою правоутворення?

9. Чому діяльність римських юристів розглядається як джерело римського права?

10. Що включало у себе приватне право

11. Які із джерел римського права в епоху Республіки приймали народними зборами, а в період абсолютної монархії - імператорські конституції?

12. Яку роль відіграло римське право в історії?

Теми для написання рефератів:

1. Теоретико-пізнавальне значення римського права для сучасної юриспруденції.

2. Характеристика римського приватного права.

3. Етапи розвитку римського права.

4. Закони XII Таблиць — основне джерело стародавнього римського права.

5. Кодифікація імператора Юстиніана: мета, зміст, значення для формування права європейських держав.

6. Рецепція римського права.

Рекомендована література:

1. Підпригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право: Підручник. – К.: «Юрінком Інтер», 2009. – 528 с.

2. Борисова В.І., Баранова Л.М. Основи римського приватного права: Підручник. – Х.: «Право», 2008. – 226 с.

3. Підпригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право: Підручник. – К.: «Юрінком Інтер», 2009. – 528 с.

4. Задорожний Ю.А. Основи римського приватного права : курс лекцій. Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2009. – 92 с.

5. David Johnston. Roman law. Cambridge University Press. 2015. – 540 с. <https://library.nlu.edu.ua/BIBLIOTEKA/SAIT/CCRL.pdf>

6. Peter Stein. Roman law in European history/ Cambridge University Press. 2004. – 149 с.

7. Глиняна К.М. Вплив римського права на становлення та розвиток сучасного права Європи //Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. - Одеса: Юридична література, 2004. - Вип. 23. С. 190-195.

8. Задорожний Ю. Роль римського права у процесі становлення та розвитку університетів у країнах Західної Європи // Право України. – 2009. - №3. – С.153-160

9. Задорожний Ю. Перспективи використання римського права у цивільному законодавстві України // Право України. – 2008. - №10. – С.149-153

10. Кармаліта М.В. Теоретичні аспекти правової доктрини в історії Римського права // Держава і право. Випуск 47. – С.101—107.

11. Шпиталенко Г.А., Горай О.С., Барановська Т.В. Вплив рецепції римського

приватного права на формування законодавства Київської Русі: історико-правовий аспект // Юридичний науковий електронний журнал. – 2020. - №9. С.39—43.

12. Федущак-Паславська Г. Становлення і розвиток правових конструкцій у Давньому Римі // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2011. – Вип. 52. – С.120-126

13. Шаркова І.М. Природне право як основа морально-правових приписів у Стародавньому Римі // Правове регулювання економіки : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана», Юридичний ф-т ; редкол.: В. Ф. Опришко (головн. ред.) [та ін.]. – Київ : КНЕУ, 2008. – Вип. 8. – С. 315–327.

Тема 2. Особи – учасники цивільних відносин

Самостійна робота – 6 годин

Методичні рекомендації:

Характерною рисою римського приватного права було те, що головним суб'єктом приватноправових відносин був римський громадянин, насамперед захищалися його інтереси, вони ставилися вище державних. Правовий статус римського громадянина визначався його майновим станом.

При вивченні даної теми необхідно засвоїти поняття суб'єкта права і правоздатності. Суб'єкт права — це той, хто може бути носієм права, особою. Ця здатність залежить від соціально-економічного розвитку суспільства, це не було природженою властивістю людини. Зокрема, раби були не суб'єктами, а об'єктами права. Суб'єктом права були фізичні й юридичні особи, які тоді не розмежовувалися.

Студенти мають засвоїти, що дієздатність - це здатність користуватися своїми правами самостійно, здійснювати юридично значимі дії та нести відповідальність за них. Дієздатність залежала від стану психічного здоров'я, а також способу життя громадянина (пияцтво, марнотратство тощо). Вона також наступала з певного віку.

Дослідження підлягає питання правового становища римських громадян. Стати римським громадянином можна було шляхом народження у законному римському шлюбі, де батько і мати були повноправними громадянами Риму. В разі народження поза шлюбом дитина розділяла статус матері на момент свого народження. Громадянство втрачалось у разі: а) смерті особи; б) продажу у рабство (цивільна смерть); в) потрапляння у полон (у випадку повернення з полону громадянство поверталось); г) засудження за найтяжчі злочини; д) вигнання з Риму у місцевості, населені перегрінами.

Студенти під час вивчення даної теми мають з'ясувати питання щодо правового становища латинів і перегрінів, а також правове становище рабів.

Під час вивчення питання щодо юридичних осіб в римському приватному праві. У Законах XII Таблиць перші юридичні особи визначені як професійні об'єднання ремісників та релігійні корпорації. У римському праві визначається, що певне майно може належати організації в цілому, а не окремим її членам. Згодом вирізняються два типи юридичних осіб: корпорації та товариства. Потрібно з'ясувати особливості вказаних типів юридичних осіб.

Необхідно приділити увагу дослідженню створення юридичної особи та арипинення діяльності юридичної особи. Також студенти мають засвоїти, що правоздатність юридичної особи дещо відрізняється від правоздатності особи фізичної - вона не має права на успадкування майна. Дієздатність юридичної особи відсутня, вона компенсується представництвом фізичних осіб.

Основні категорії і поняття: суб'єкт права (persona); приватна особа (privatae personae); правоздатність; дієздатність; правовий статус (status); стан свободи (status libertatis); стан громадянства (status civitatis); сімейний стан (status familiae); повна правоздатність (caput); зміни в правовому статусі (capitis deminutio): capitis deminutio maxima, capitis deminutio media, capitis deminutio minima; юридичні особи (universitates); реституція, рабській пекулій.

Питання для самоконтролю

1. Як ви розумієте поняття «суб'єкт права (persona)»?
2. Що передбачає правоздатність особи?
3. Наверіть випадки набуття і втрати правоздатності.
4. Що передбачає «дієздатність»?
5. Назвіть чинники, що впливали на обсяг дієздатності?
6. В якому порядку набувалось римське громадянство?
7. Які права мали римські громадяни?
8. Охарактеризуйте особливості правового статусу рабів?
9. Чи міг раб бути власником майна?
10. Що необхідно було для створення юридичної особи?
11. Назвіть особливість у правовому статусі юридичної особи, що є відмінною у статусі фізичної особи.
12. Що таке рабський пекулій?
13. Чи була відмінність правового становища римських громадян від правового становища латинів, перегрінів?
14. Як ви розумієте поняття «батьківської влади»? Який вплив на права приватних осіб мала батьківська влада?
15. За яких обставин людина народжена рабом могла набути римського громадянина?
16. Назвіть особливості правового статусу жінки.

Теми для написання рефератів:

1. Особливості правового становища рабів та вільновідпущених.
2. Правовий статус римських громадян.
3. Юридичні особи в римському праві.
4. Правовий статус жінки у римському праві.

Рекомендована література:

1. Підпригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право: Підручник. – К.: «Юрінком Інтер», 2009. – 528 с.
2. Борисова В.І., Баранова Л.М. Основи римського приватного права: Підручник. – Х.: «Право», 2008. – 226 с.
3. Підпригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право: Підручник. – К.: «Юрінком Інтер», 2009. – 528 с.
4. Задорожний Ю.А. Основи римського приватного права : курс лекцій. Вид-во

Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2009. – 92 с.

5. David Johnston. Roman law. Cambridge University Press. 2015. – 540 с.

6. Вовк В.М. Юридична рівність у римському приватному праві // Адвокат. – 2009. - №6(105). С. 29-32.

7. Голубченко А. Статус жінки у Стародавньому світі та Середньовіччі: теоретико-правовий аспект. Науковий журнал «Law. State. Technology – 2021. № 3. С 3–8,

8. Малютіна І.П. Категорія «жінка» у публічному і приватному праві Стародавнього Риму. Юридична наука. 2013. No 3. С. 28–34.
http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2013_3_5

9. Качур В.О. Співвідношення понять «Persona», «Status» і «Caput» у Римському праві // Часопис Київського університету права. – 2010. - №2. – С.21-25.

Тема 3. Поняття та особливості римського цивільного процесу.

Самостійна робота – 8 годин

Методичні рекомендації:

Вивчення теми необхідно розпочинати зі з'ясування питань виникнення державного розгляду цивільних справ. Так, обмеження саморозправи відбулося з розвитком суспільства та зміцненням держави. Держава взяла на себе обов'язок регулювати конфлікти і звершувати суд. Спочатку держава запровадила закон, яким дозволила замінити кровну помсту майновим відшкодуванням, що отримало назву композиція. Остання застосовувалася за бажанням сторін конфлікту після досягнення між ними згоди і встановлення обсягу відшкодування.

Спеціальне звернення особи до суду з метою захисту порушених прав називалося позовом (*actio*). «Позов – це не що інше, як право особи здійснювати у судовому порядку вимоги, які їй належать». За цивільним правом звертатися до суду з позовом могли лише римські громадяни і лише за умови дотримання встановленої форми та ритуалу.

Студенти повинні засвоїти, що фундаментальним принципом приватного судового процесу був його змагальний характер. У спорі виступало дві сторони: позивач – особа, котра зверталася до суду з проханням захистити його право, і відповідач – особа, до якої заявлялася претензія.

Важливо запам'ятати деякі загальні правила (принципи) цивільного процесу:

- Ніхто не може бути суддею у власній справі.
- Слід вислухати й іншу сторону.
- Коли права сторін неясні, слід підтримувати відповідача, а не позивача.
- В сумнівних випадках - більш м'яке рішення.
- Один свідок - не свідок, ніхто не може бути двічі покараний за один і той самий делікт.

Студенти повинні дослідити форми захисту прав та види римського цивільного процесу, з'ясувати їх особливості.

Слід звернути увагу на питання представництва в суді. На стадії *ius* допускалося введення в процес представника сторони. Розрізнялись добровільне і необхідне (обов'язкове) представництво. Існують два види

процесуальних представників за добровільним представництвом — когнітор (cognitor) і прокуратор (procurator).

Рішення державного суду було підкріплено примусовим виконанням державними чиновниками за рахунок відповідача. Судове рішення (iudicatum) було підставою для примусового виконання і можливості подати позов про виконання судового рішення (actio iudicati). Якщо в результаті цього позову особа, яка була присуджена до виконання, все ж таки не виконувала судове рішення, вона передавалася магістратом під владу кредитора. Виконавче провадження в давньоримській правовій системі спрямовувалось або на особистість боржника, або на його майно.

Вивчаючи питання щодо позовів, студентам необхідно дати визначення даному поняттю та дослідити види позовів. Потрібно запам'ятати, що у класичному римському праві позов (actio) — це право домагатися через суд того, що тобі належить. Іншими словами, позов — це звернення до суду за захистом своїх порушених прав

У сфері захисту порушених прав у розпорядженні претора, крім системи позовів, були також інші процесуальні засоби у вигляді актів адміністративної влади — інтердиктів (interdicta). Вони мали форму наказу чи заборони, що були обов'язковими для виконання. Студентам потрібно дослідити особливості засобів преторського захисту.

Вивчення теми передбачає дослідження питань щодо визначення поняття “позовна давність”, дослідження його виникнення. Позовна давність у розумінні сучасного права - це строк, в межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого порушеного права чи інтересу. Особливе призначення цього строку в процесі полягає в тому, щоб спонукати особу, чиє право порушене, до активних дій щодо його відновлення за допомогою судових органів.

Основні категорії та поняття: цивільний процес; юрисдикція (jurisdictio); віндикація (vindictio); легісакційний процес (lege agere); формулярний процес (per formulas agere); преторська формула; екстраординарний процес (extra ordinem cognitio); позов (actio); речовий позов (actio in rem); особистий позов (actio in personam); стособи захисту прав; позивач; відповідач; представник; інтердикт; позовна давність (praescriptio).

Питання для самоконтролю

1. Що треба розуміти під цивільним процесом?
2. Чому історично перший тип судового процесу в Стародавньому Римі називають “легісакційним”?
3. Визначте основні ознаки легісакційного процесу.
4. Чому на зміну легісакційному процесу прийшов процес формулярний? У чому полягає основна відмінність між цими двома видами цивільного процесу?
5. Визначте елементи преторської формули у формулярному судочинстві. Які з цих частин є суттєвими, а які несуттєвими?
6. Які зміни відбулися у цивільному процесі в посткласичний період? Зробіть порівняльний аналіз усіх трьох видів римського судового процесу.

7. Назвіть основні види позовів римського права. Які критерії для класифікації римських позовів, на ваш погляд, є найсуттєвішими?
8. В яких випадках претор використовував реституцію?
9. Що таке позовна давність? Які строки для погашення позовних вимог були встановлені римським правом?
10. З'ясуйте підстави перерви і зупинення перебігу позовної давності.
11. Як називалося спеціальне звернення до суду з метою захисту порушених прав?
12. Який із видів цивільних процесів виник у Давньому Римі першим?
13. Які існували види процесуальних представників у разі добровільного представництва?
14. Чи було рішення державного суду підкріплено примусовим виконанням?
15. Що таке «позов з фікцією»?
16. Які види представництва існували у Давньому Римі?
17. Як співвідносилися вплив позовної давності та право на позов?

Теми для написання рефератів:

1. Становлення цивільного процесу в давньоримській державі.
2. Легісакційний процес як історично перший тип давньоримського цивільного процесу.
3. Розвиток цивільного процесу у класичний період.
4. Судовий цивільний процес в посткласичний період.
5. Особливі засоби преторського захисту.

Рекомендована література:

1. Підпригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право: Підручник. – К.: «Юрінком Інтер», 2009. – 528 с.
2. Борисова В.І., Баранова Л.М. Основи римського приватного права: Підручник. – Х.: «Право», 2008. – 226 с.
3. Підпригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право: Підручник. – К.: «Юрінком Інтер», 2009. – 528 с.
4. Задорожний Ю.А. Основи римського приватного права : курс лекцій. Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2009. – 92 с.
5. David Johnston. Roman law. Cambridge University Press. 2015. – 540 с.
6. Вовк В.М. Юридична рівність у римському приватному праві // Адвокат. – 2009. - №6(105). С. 29-32.

Змістовий модуль 2:

Речове та зобов'язальне право. Сімейне та спадкове право.

Тема 4. Речове право.

Самостійна робота – 8 годин

Методичні рекомендації:

У стародавньому римському праві речові та зобов'язальні права розмежовувалися за допомогою позовів, розмежування саме речових і зобов'язальних прав тоді було відсутнє, воно розроблено юристами пізніших

часів. Речовий позов застосовувався, якщо спір виникав з приводу права на річ, особистий позов - якщо приводом для спору були правові чи фактичні дії іншої особи.

Починати вивчення даної теми необхідно із з'ясування поняття речового та зобов'язального права, а також дослідження відмінності між ними.

Студенти мають запам'ятати, що речове право - це таке право особи на річ, яке дає його носієві можливість безпосереднього впливу дією на неї. До речових прав відносяться: 1) володіння; 2) право власності; 3) сервітути та інші права на чужу річ. Речове право мало абсолютний захист - абсолютно проти всіх, проти будь-кого (немає значення злодія чи добросовісного володільця), хто порушує речове право конкретної особи.

Зобов'язальне право - це право вимагати від іншої особи надання речі чи виконання певної дії (або утримання від дії), якщо безпосереднього права на річ немає. Зобов'язальне право мало відносний захист — захист відносно конкретної особи, яка взяла на себе зобов'язання. Зобов'язальні права виникають з договорів та інших правомірних дій та деліктів (неправомірних дій). Тим самим зобов'язальні права поділяються на: 1) договірне право; 2) деліктне право та інші зобов'язання, які виникають з позадоговірних правомірних дій.

Також, необхідно з'ясувати поняття речей. Річ - це частина природи, яка становить певну цінність для свого володільця чи власника. Це може бути об'єкт, створений природою (вода, дикий мед), або те, що створено працею людини з сировинного матеріалу (цегла, мебля). Поняття "річ" і "товар" не є тотожними. Товаром може бути і те, чого в природі поки що не існує (не виготовлена продукція).

Студентам потрібно дослідити класифікацію речей: рухомі і нерухомі, прості і складні, подільні і неподільні, споживні і неспоживчі речі; речі, наділені родовими ознаками і речі індивідуально-визначені; головна і побічні речі; речі в обороті і вилучені з обороту.

Категорії власності й права власності є одними з найдавніших юридичних понять і належать до явищ соціальних. Право на власність лежить в основі людського буття, а питання про власність відповідно до цього є фундаментальними в розвитку будь-якого суспільства.

Вивчення теми передбачає, що студенти мають дослідити та засвоїти поняття та види права власності, вивчити способи її набуття, припинення та захисту. Необхідно запам'ятати, що римські юристи зазначали, що власник мав такі повноваження щодо своєї речі: право користування (*ius utendi*); право збору плодів (*ius fruendi*); право розпорядження (*ius abutendi*).

Наступним слід присвятити час вивченню поняття і змісту володіння. Володіння – це фактичне утримання речі з наміром вважати її своєю. Цей термін походив від слова осідання і спочатку означав поселення римського громадянина на общинній землі. Земля в Римі перебувала в общинній власності і передавалася окремим сім'ям у користування. Громадянин, що поселявся на певній земельній ділянці і обробляв її, визнавався володільцем. Римські юристи розрізняли такі види володіння: цивільне і натуральне.

Володіння користувалося самостійним захистом, що мав спрощену форму. Захист володіння здійснювався не в судовому порядку, а за допомогою преторських інтердиктів. Існувало три види володільницьких інтердиктів: а) для набуття володіння вперше; б) для збереження володіння; в) для повернення втраченого володіння.

Студенти мають опанувати знання про права на чужі речі: поняттів сервітутів та їхні види; емфітевзису і суперфіцію; застава як виду права на чужі речі.

Потібно вивчити, що сервітут – це речове право, що давало змогу його власнику користуватися чужою річчю в одному або кількох відношеннях. Сервітути поділялися на два види: речові і особисті. Емфітевзис – це довгострокове, відчужуване і успадковуване право користуватися чужою землею сільськогосподарського призначення, що не обмежувалося строками. Суперфіцій – це довгострокове, відчужуване і успадковуване право користуватися чужою землею для забудови.

Крім того, слід засвоїти, що застава – це право кредитора застосувати стягнення щодо заздалегідь визначеної речі за умови невиконання боржником зобов'язань. Заставне право є додатковим до зобов'язального, але захищалося воно абсолютним речовим позовом.

Потрібно дослідити види застави. Фідуція – це угода, внаслідок якої речі передавалися боржником у власність кредитору, але за умови, що після виконання зобов'язання їх буде повернено боржнику. Ручна застава – річ передавалася у володіння кредитору без права розпорядження і користування. Іпотека – предмет застави лише визначався і продовжував залишатися у володінні, користуванні і розпорядженні боржника. Застава у формі іпотеки давала змогу боржнику заставляти одну річ кілька разів. Ручна застава та іпотека давали змогу кредитору, за умови невиконання зобов'язання боржником, продати заставлену річ і відшкодувати завдані збитки.

Основні категорії та поняття: критерії поділу майнового права на види: речове право; зобов'язальне право; право спадкування; речі (*res*); речі тілесні і речі безтілесні; речі рухомі та нерухомі; речі родові і індивідуально визначені; речі споживні і неспоживні; речі прості і складні; ділимі і неділимі; головні речі та побічні; плоди (*fructus*): природні (*fructus naturalis*) і цивільні (*fructus civiles*); речі в обігу (*res in commercio*) і речі вилучені з обігу (*res extra commercium*); речі манципні (*res mancipi*) і неманципні (*res nec mancipi*); держання; володіння (*possessio*); користування (*usus*); види володіння: законне і незаконне, незаконне добросовісне і незаконне недобросовісне; давність володіння; право власності (*dominium, proprietas*); спільна власність (*condominium*); зміст права власності — правомочності власника: право володіння (*jus possidendi*), право користування (*jus utendi*), право розпорядження (*jus abutendi*), право одержувати прибутки (*jus fruendi*), право захисту; набуття права власності: первісні і похідні способи; втрата права власності; захист права власності; права на чужі речі; сервітути (*servitus*); емфітевзис (*emphyteusis*); суперфіцій (*superficies*); заставне право.

Питання для самоконтролю

1. Як у загальних рисах можна характеризувати речові права.
2. У чому полягає відмінність речового права від зобов'язального?
3. Що таке манципація речей та до яких речей застосовувалася ця процедура?
4. Які групи речей у Стародавньому Римі були поза комерційним оборотом?
5. Назвіть види володіння. З якою метою давньоримські юристи розрізняли незаконне добросовісне і незаконне недобросовісне володіння?
6. У чому полягає істотна відмінність між родовими та індивідуально визначеними речами?
7. Чим володіння відрізняється від держання?
8. Які два елементи в суті володіння виділяли римські юристи?
9. Як визначала право власності юридична наука Стародавнього Риму?
10. Що є суттю права власності?
11. Визначте способи набуття і втрати права власності.
12. У чому полягали первісний і похідний способи набуття права власності?
13. Якими засобами захищалося право власності в Стародавньому Римі?
14. 15. Що таке віндикація?
16. У чому суть негаторного позову?
17. Надайте визначення поняттю «права на чужі речі»? Які види прав на чужу речі Вам відомі?
18. Що таке сервітут? Які сервітутів виділяли римські юристи?
19. Чим емфітевзис і суперфіцій відрізнялися від сервітутів?
20. Назвіть форми застави у римському праві.
21. У чому полягає особливість іпотеки від інших форм застави?

Теми для написання рефератів:

1. Речове і зобов'язальне право: порівняльний аналіз.
2. Класифікація речей у римському праві.
3. Види власності в Стародавньому Римі.
4. Право застави: поняття і форми.
5. Виникнення і припинення володіння.
6. Сервітут як речове право.
7. Емфітевзис і суперфіцій — особливі речові права.

Рекомендована література:

1. Підпригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право: Підручник. – К.: «Юрінком Інтер», 2009. – 528 с.
2. Борисова В.І., Баранова Л.М. Основи римського приватного права: Підручник. – Х.: «Право», 2008. – 226 с.
3. Підпригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право: Підручник. – К.: «Юрінком Інтер», 2009. – 528 с.
4. Задорожний Ю.А. Основи римського приватного права : курс лекцій. Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2009. – 92 с.
5. David Johnston. Roman law. Cambridge University Press. 2015. – 540 с.
7. Гончаренко В.О. Система договорів римського права та деякі питання її рецепції в сучасному цивільному законодавстві України / В.О.Гончаренко //

Університетські наукові записки. – 2005. - №3(15). С.121-125.

8. Дихта Н.М. Категорія фідучія та її особливості у Стародавньому Римі // Актуальні проблеми держави і права. Збірник наукових праць / – Одеса: «Юридична література», 2008. – Вип. 38. С. 189-194.

9. Нагнибіда В. І. Деякі проблеми становлення та еволюції системи прав на чужі речі / В. І. Нагнибіда // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. - 2004. - № 4. - С. 85-92. - Режим доступу:

10. Рибачок В.А. Становлення інституту іпотеки та механізму оформлення іпотечних договорів за часів римського права // Часопис Київського університету права. – 2009 - № 3. – С.150-156.

Тема 5. Зобов'язальне право

Самостійна робота – 6 годин

Методичні рекомендації:

Вивчаючи дану тему студенти повинні засвоїти, що зобов'язання - це правові обмеження, що змушують боржника виконати певні дії, зробити, дати, надати послугу, а кредитор має право це вимагати. Предметом зобов'язання виступає дія, яка має юридичне значення і породжує правові наслідки.

Студентам слід дослідити основи виникнення зобов'язань. Зобов'язання виникає з певних юридичних фактів. Факт - це дійсна, не видумана подія. Факти, що мають юридичне значення і породжують певні правові наслідки, називаються юридичними. В свою чергу, факти поділяються на події і дії. Події – це ті факти, які настають незалежно від волі людини, - шторм, природна смерть людини, землетрус. Дії - це факти, які настають з волі людей, можуть носити як правомірний (договір, розлучення тощо), так і протиправний характер (делікт). Підставою виникнення зобов'язань служать юридичні факти: а) договір; б) ніби-договір; в) правопорушення; в) ніби-правопорушення. Потрібно проаналізувати зазначені підстави виникнення зобов'язань.

Приватне право розрізняло дольові і солідарні зобов'язання, активні і пасивні. Необхідно вивчити питання щодо сторін в зобов'язанні. Вииченню також підлягають такі поняття як новація (оновлення зобов'язання, новий договір відміняє старий без зміни сторін договору) та цесія (перевід боргу або поступка кредитором свого права третій особі шляхом призначення її своїм представником).

Під час дослідження питання щодо виконання зобов'язань потрібно звернути увагу на вимоги до виконання зобов'язань. Студентам слід вивчити, що виконання зобов'язання відбувається в інтересах кредитора, місце виконання зобов'язання має принципове значення, має бути дотриманий час виконання, виконання повинно строго відповідати змісту зобов'язання

Також необхідно дослідити наслідки невиконання зобов'язань, а також обставини форс-мажору, неподоланої сили та казус.

Забезпечення належного виконання зобов'язань застосовувалося з метою зробити невиконання не вигідним для боржника, воно досягалося або застосуванням універсального способу захисту - компенсації інтересу кредитора за рахунок боржника, що порушив зобов'язання, або використанням

спеціальних засобів. Слід дослідити такі засоби забезпечення виконання зобов'язань як завдаток, неустойка, порука, іпотека.

Вивчаючи питання припинення зобов'язань, крім випадків виконання, слід виходити з наступного. Римському приватному праву були відомі принципи непорушності договору, які полягають при необхідності у збереженні первинної домовленості сторін. Неприпустимі одностороння зміна, розірвання та відмова від виконання договору. Окрім виконання, існують такі підстави припинення договору як новація (договір, який відмінює раніше існуюче зобов'язання і породжує нове) та залік (взаємне зарахування зустрічних вимог).

Основні категорії та поняття: зобов'язальне право; зобов'язання (*obligatio*); елементи зобов'язання: суб'єкти (кредитор, дебітор), об'єкт, зміст; зміст зобов'язання: щонебудь дати (*dare*), щонебудь зробити (*facere*), щонебудь надати (*praestare*); сторони в зобов'язанні: сторона зобов'язана (*debitor*) і сторона уповноважена (*creditor*); зобов'язання з договорів (*obligatio vel ex contractu*); засоби забезпечення виконання зобов'язань: завдаток (*arra*), неустойка (*stipulatio poenae*), застава (*hypotheca*), поручительство (порука) (*adpromissio*); фідущія; іпотека; новація; цесія (*cessio*) і прийняття чужого боргу; наслідки невиконання зобов'язань; підстави припинення зобов'язання; договори (*contractum*) і пакти (*pactum*); вербальні контракти (*contractus verbis*); консенсуальні контракти (*contractus consensu*); безіменні контракти; зобов'язання ніби з договорів (*obligatio vel quasi ex contractu*); зобов'язання з деліктів (*obligatio vel ex delicto*); зобов'язання ніби з деліктів (*obligatio vel quasi ex delicto*).

Питання для самоконтролю

1. Що таке зобов'язання? Назвіть види зобов'язань.
2. Назвіть сторони в зобов'язальних правовідносинах.
3. Що таке юридичні факти? Які види юридичних фактів ви знаєте?
4. Визначте підстави виникнення зобов'язань.
5. Охарактеризуйте дольові і солідарні зобов'язання, активні і пасивні зобов'язання.
6. Назвіть відомі Вам варіанти заміни сторін у зобов'язанні.
7. У яких випадках застосовувалася цесія?
8. Які умови мали бути виконані для можливості застосування цесії?
9. Назвіть і охарактеризуйте вимоги до виконання зобов'язання.
10. Чи наступала відповідальність виконання зобов'язання, що було здійснено з порушенням основних вимог до виконання?
11. Як римські юристи розуміли поняття вини?
12. Назвіть форми вини.
13. Як співвідносяться поняття «шкода» та «збитки»?
14. Що слід розуміти під поняттям «казус»?
15. Які інститути були розроблені в давньоримському зобов'язальному праві для забезпечення виконання зобов'язань?
16. Охарактеризуйте такі поняття як «завдаток», «неустойка», «порука»?
17. Які існують способи припинення зобов'язань крім виконання?

Теми для написання рефератів

1. Зобов'язання з договору і квазідоговірні зобов'язання.
2. Заклад як форма речового забезпечення виконання зобов'язання.
3. Класифікація договорів римського права.

Рекомендована література:

1. Підпригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право: Підручник. – К.: «Юрінком Інтер», 2009. – 528 с.
2. Борисова В.І., Баранова Л.М. Основи римського приватного права: Підручник. – Х.: «Право», 2008. – 226 с.
3. Підпригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право: Підручник. – К.: «Юрінком Інтер», 2009. – 528 с.
4. Задорожний Ю.А. Основи римського приватного права : курс лекцій. Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2009. – 92 с.
5. David Johnston. Roman law. Cambridge University Press. 2015. – 540 с.
6. Гончаренко В.О. Система договорів римського права та деякі питання її рецепції в сучасному цивільному законодавстві України // Університетські наукові записки. – 2005. - №3(15). – С.121-125.
7. Рибачок В.А. Становлення інституту іпотеки та механізму оформлення іпотечних договорів за часів римського права // Часопис Київського університету права. – 2009 - №3. – С.150-156.
8. Русу С.Д. Рецепція деліктних зобов'язань Римського права в новому Цивільному кодексі України // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2003. №1(15). С. 66-73

Тема 6. Сімейні правовідносини

Самостійна робота – 5 годин

Методичні рекомендації:

Вивчення даної теми повинно сформувавши у студентів уявлення про поняття сім'ї, статусу її глави та членів, їх прав та обов'язків. Сім'я - це засноване на шлюбі чи кровній спорідненості невелике об'єднання людей, пов'язаних спільністю побуту, взаємною допомогою та моральною відповідальністю. Давня римська сім'я (фамілія) об'єднувала під владою її голови (патер) дружину, дітей, інших родичів, які проживали разом і вели спільне господарство, а також кабальних і рабів. Повноправним громадянином Риму вважався лише глава сім'ї - квірит. Студенти мають з'ясувати що таке манус та пекулій.

Дослідження сімейних правовідносин також вимагають приділення уваги з'ясування видів сім'ї за Римським приватним правом. Слід зрозуміти поняття агнатської і когнатської сім'ї, різницю між ними та причини їх появи і розвитку.

Модестін стверджував: "Шлюб є союз жінки і чоловіка, спільність усього життя, єдність божественного і людського права", однак насправді жінка у той час займала підпорядковане становище. Потрібно дослідити види шлюбу, що існували у ті часи, визначити відмінності шлюбу кум ману та шлюбу сіне ману.

Вивчення теми також передбачає засвоєння інформації щодо правових відносин подружжя, а також батьків і дітей.

Основні категорії і поняття: сімейне право; сім'я (familia); сімейний стан (status familiae); домоволодар (paterfamilias); батьківська влада (patria potestas); особа свого права (persona sui juris); особа чужого права (persona alieni juris); агнатська (agnatio) і когнатська (cognatio) спорідненість; агнати (agnati); рід (gens); шлюб (nuptiae, vel matrimonium); законний і незаконний шлюб; конкубінат; влада чоловіка (manus); шлюб з повною владою чоловіка (cum manu mariti); шлюб з обмеженою владою чоловіка (sine manu mariti); еманципація (emancipatio); розлучення (divortium).

Питання для самоконтролю

1. Назвіть види споріднення що мали місце при регулюванні сімейних відносин.
2. Що було в основі сімейного права Стародавнього Риму?
3. Чому агнатське споріднення з плином часу було замінене кровним ?
4. Які види римського шлюбу виділяли у регулюванні сімейних відносин? У чому полягали їх відмінності?
5. Охарактеризуйте сутність батьківської влади.
6. У яких випадках припинявся шлюб?
7. Які особливості можливо вирішити у процедурі розірвання шлюбу?
8. Чи припинялася батьківська влада?
9. Що таке агнатська сім'я?
10. У разі смерті чоловіка чи визнавалися законними діти народжені його дружиною після його смерті?
11. Яку назву мала влада над іншими членами сім'ї?
12. Чи залишалося майно дружини в її власності при шлюбі кум ману?
13. Назвіть шлюбний вік у Стародавньому Римі.
14. Яку назву мала законна форма шлюбу з повною владою чоловіка.

Теми для написання рефератів

1. Сімейне право Стародавнього Риму: загальна характеристика.
2. Шлюб з повною владою чоловіка і шлюб з обмеженою владою чоловіка.

Рекомендована література:

1. Підпригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право: Підручник. – К.: «Юрінком Інтер», 2009. – 528 с.
2. Борисова В.І., Баранова Л.М. Основи римського приватного права: Підручник. – Х.: «Право», 2008. – 226 с.
3. Підпригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право: Підручник. – К.: «Юрінком Інтер», 2009. – 528 с.
4. Задорожний Ю.А. Основи римського приватного права : курс лекцій. Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2009. – 92 с.
5. David Johnston. Roman law. Cambridge University Press. 2015. – 540 с.
6. Вовк В.М. Юридична рівність у римському приватному праві // Адвокат. – 2009. - №6(105). С. 29-32
7. Голубченко А. Статус жінки у Стародавньому світі та Середньовіччі: теоретико-правовий аспект. Науковий журнал «Law. State. Technology – 2021. № 3. С 3–8, [3](#)

8. Малютіна І.П. Категорія «жінка» у публічному і приватному праві Стародавнього Риму. Юридична наука. 2013. No 3. С. 28–34.

Тема 7. Спадкове право

Самостійна робота – 8 годин

Методичні рекомендації:

Спадкування, котре Юліан визначав як «не що інше, як наступність усіх прав, що їх мав небіжчик» (Д. 50.17.62), займало проміжне становище між інститутами «Res» та «Actio». Це, зокрема, знайшло відображення у тому, що в Законах XII таблиці в Інституціях норми щодо спадкування вміщено і там, де йдеться про речі, й у розділах, присвячених зобов'язанням.

Спадкове право тісно пов'язане з усіма іншими видами майнових прав.

Вивчення даної теми має сприяти формуванню та засвоєнню студентами основних понять спадкового права. Спадкування — це перехід майна після смерті його власника до інших осіб. Спадкове майно, спадкова маса, або спадщина — це сукупність прав і обов'язків небіжчика, яка визначається на момент смерті спадкодавця.

Наступництво у правах і обов'язках покійного могло бути двояким — універсальним або сингулярним. Студенти повинні зясувати відмінності між ними.

Потрібно приділити увагу вивченню історії виникнення та розвитку спадкового права, ознайомитися з етапами його розвитку.

Студенти мають дослідити у чому полягає спадкування за заповітом та спадкування за законом, зясувати випадки коли спадкування здійснювалося за кожним із цих порядків. Необхідно ознайомитися із черговістю спадкування за законом, визначити які особи закликалися до спадку та у якому порядку.

До прийняття спадщини від моменту її відкриття потрібно здійснити певні юридичні дії: вжити заходів щодо повного виявлення спадкового майна та його охорони; виявити і визначити кредиторів і боржників, місце їх знаходження, розміри вимог і боргів тощо; виявити потенційних спадкоємців. Також, потрібно звернути увагу на те, що для прийняття спадщини вимагалися такі умови: а) здатність закликаних спадкоємців до прийняття спадщини; б) висловлена певним чином воля на прийняття спадщини. Якщо закликані до спадкування спадкоємці не здатні самі прийняти спадщину через свою недієздатність, замість них спадщину приймали їх законні представники (батьки, опікуни, піклувальники).

Римське спадкове право знало сингулярне наступництво, за яким до окремих осіб переходили лише певні майнові вигоди без обтяження їх будь-якими обов'язками. Це були *legata* (легати або заповідальні відкази) і *fideicommiss* (фідеїкоміси). Потрібно визначити їх поняття та відмінності. Слід враховувати, що легат (*legatum*) — заповідальний відказ, безоплатне заповідальне розпорядження спадкодавця, яке робилося в заповіті, щодо надання спадкоємцям деяких грошових сум або речей визначеній особі, на підставі чого виникало сингулярне спадкування. А фідеїкоміси (лат. *fideicommissum* — звернення до честі іншого) — це усне або письмове

розпорядження останньої волі, через яке заповідач під чесне слово зобов'язував свого спадкоємця видати третій особі або всю спадщину, або її певну частку.

При вивченні теми потрібно ознайомитися із поняттям, способами та особливостями захисту спадкових прав.

Основні категорії та поняття: спадкове право; спадкодавець; спадкоємець; поняття і стадії спадкування: відкриття спадщини (*delatio hereditas*), прийняття спадщини (*aditio hereditatis*); універсальне (*successio in universum jus*) і сингулярне (*successio in singulas res*) наступництво в спадкуванні; право спадкування і етапи його розвитку: спадкування за цивільним правом, спадкування за преторським едиктом, спадкування за імператорським доюстиніанівським законодавством, реформи імператора Юстиніана у сфері спадкового права; лінії і ступені спорідненості; види спадкування: за заповітом (*successio testamentaria*) і за законом (*successio legitima*); заповіт (*testamentum*); спадкова маса (*hereditas*) спадкова частка; спадкування всупереч заповіту; спадкування за законом чи без заповіту (*successio legitima, vel successio ad intestato*); підстави для спадкування за законом; заповідальні відкази: легат (*legata*) і фідейкоміс (*fideicommissa*); законна частка при спадкуванні (*portio legitima*); позбавлення спадщини (*exhereditatio*).

Питання для самоконтролю

1. Що слід розуміти під спадкуванням?
2. Що таке спадкова маса?
3. Як вплинула на право спадкування заміна агнатської спорідненості на когнатську?
4. Назвіть етапи розвитку права спадкування в Стародавньому Римі.
5. Які зміни в порядок спадкування були внесені в період правління імператора Юстиніана?
6. Що таке заповіт за римським правом?
7. Що таке обов'язкова частка? Назвіть умови дійсності заповіту в римському праві.
8. В яких випадках спадкоємці могли бути позбавлені обов'язкової частки?
9. Назвіть підстави для спадкування за законом.
10. Назвіть черговість спадкоємців відповідно до приписів Новел Юстиніана.
11. Яким чином враховувалися лінії та ступені спорідненості при спадкуванні за законом?
12. Що таке заповідальні відкази? В чому полягали переваги фідейкомісів перед легатами?
13. В яких випадках виникала необхідність судового захисту інтересів спадкоємця?
14. До яких можливих юридичних наслідків призводила відмова спадкоємця від спадщини?

Теми для написання рефератів

1. Поняття і види споріднення у римському праві.

2. Лінії і ступені спорідненості при спадкуванні за законом.
3. Заповіти в римському праві.
4. Відкриття та прийняття спадщини.
5. Захист спадкових прав.

Рекомендована література:

1. Підпригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право: Підручник. – К.: «Юрінком Інтер», 2009. – 528 с.
2. Борисова В.І., Баранова Л.М. Основи римського приватного права: Підручник. – Х.: «Право», 2008. – 226 с.
3. Підпригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право: Підручник. – К.: «Юрінком Інтер», 2009. – 528 с.
4. Задорожний Ю.А. Основи римського приватного права : курс лекцій. Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2009. – 92 с.
5. David Johnston. Roman law. Cambridge University Press. 2015. – 540 с. 6. Вовк В.М. Смерть та мертво тіло як елементи Римського права // Часопис Київського університету права. – 2009. - №4. С. 26-32.